

HELLER ÁGNES VENDÉGEI

Egy elképzelt filozófiai lakoma

D É S I   Á B E L

HELLER ÁGNES

Az éjszaka kétségei
ha lecsapnak a világra
vérző ember a kérdőjel
  ha kérdés az ember
  ki lesz a felelet
örök célunk lesz az erkölcs
és a vágyunk – tehát legyen
  a kérdező létünk
  a néma világban
  csak befele szólhat
a kérdések fájdalmi
befelfagynak az időbe
  elnémul a történelem
  beteg létünk sebeire.

ARISZTOTELÉSZ

Eberek közt legyél
magadért is ember
  másokért s másokkal

önmagad növeszted
és benned is megnő
  a boldog ragyogás
így leszel másnak is
társa és rokona
a szépség és jószág
példája nemesít.

SPINOZA

Az állam célja
legyen a szabadság
  a boldog kertekben
  terem az emberség
  értelmes életben
  nem kísért a halál
a jó tudás legyen a hit
a viruló emberségből
értünk jön a történelem.

KANT

Ha a sorsunk világtörvény
felébred-e az emberség
a szenvedés megrendíti
kicsi létünk reményeit
kérdzhetjük mi az ember
és a kérdés csak fájdalom
belső gonosz rombolja szét
emberségünk szép álmait
az erkölcsünk legyen a jog
emberséget teremteni
a fogalmak elfakulnak
és az idő is eltemet
erős várunk legyen az ész
történelmet teremteni.

HEGEL

Világszellem a törvényünk
működésben az ellentét
minden dolog lényegében
örök harc a harmónia
az ember csak kicsi lehet
a végtelen hatalmában
ha megrendül maga a lét
boldogtalan lesz a tudat
az igazság iszonyata.

LUKÁCS GYÖRGY

Az emberség kultúra lesz
a politika itt csak eszköz
egy új időt teremteni

legyen hitünk a tudomány
hogy általa növekedjünk
a művészet kertjeiben.

ERNST BLOCH

A remény is gyászolhatja
a vágyaink nehéz útját
de a remény utópia
a valóság emberútján
csak egyenes tartásunkban
szólhat hozzánk a jó idő
és a világ otthonunk lesz.

HANNAH ARENDT

Már csak a szabadság
adhat emberséget
a népek uralmat
és a létnek érett időt
az igazság által jöjjön
az emberség által lehet
emberarcú a szabadság
miértünk születő
időben élhetünk
történelem fölél
emeljen a jogunk.

VIKTOR FRANKL

Auschwitz után is
szóljon a költészet
életünk értelme

legyen ez a dallam
 csak a rabok tudják
 hogy mire taníthat
 minden szenvedés
 az élet folyama
 hogy minden kételyre
 feleljen egy igen
 a megtett életút
 üzenő szavában.

HELLER ÁGNES

A sorsunk az idő foglya
 vérző tudat az életünk

kétség és fájdalom
 vánszorog velünk
 sebeink panasza
 csak néma kiáltás
 az idők folyama
 emberi szenvedés
 emberi létünk még
 sötétben botorkál
 s késik a virradat
 nehéz a maradás
 de kötelez a lét
 a fájdalom tudata
 ápolja a reményt.

Szabadka, 1990–1997

HELLER ÁGNES VENDÉGEI

Kommentár a vershez

A versciklus története mintegy húszéves kísérletezés és próbák során alakult ki. A lassú kialakulás és utána az évekig tartó írás, javítás, átdolgozás évtizedes gyakorlatom és alkotói keserűségem. Néha szeretném a dolgokat gyorsabban és könnyebben elvégezni, de az anyag mindig makacsabb, és ellenáll az ihlet lendületének és ígéreteinek.

E versnél először csak néhány ötletet jegyeztem fel és néhány ide vonatkozó kérdést. A vers ily módon egy versciklus szerkezetét és zárt tartalmi világát igényelte. A filozófiai lakoma képe már a kezdetben felmerült mint kérdés és kihívás. Ezen az elképzelt filozófiai lakomán a régi filozófusok és a nemrég elhunyt kortársak Heller Ágnes vendégeiként szólalnak meg a felvetett kérdések megvitatásában.

Vagy tízévi előkészület után találtam meg a vezérfonalat. Heller Ágnes könyve, a *Portrévázlatok az etika történetéből* (1976) új serkentést adott. Mert e könyvben Heller Ágnes a nagy etikai gondolkodók életművét és etikáját elemezve kifejti a maga etikai nézeteit is. A központi kérdés

e könyv tanulmányozása után az ember sorsa és történelmi helyzete lehetett csak.

A kérdés tehát az, hogy az ember tragikus létét és a kérdéssé vált egész emberi világot hogyan lehet ilyen versciklus formájában költői formában és környezetben megszólítani és szólásra bírni. A téma nehézsége a kétféle nyelv és terminológia közötti távolság és feszültség természetében van. A filozófia nyelvét és fogalmait le kell fordítani, illetve átalakítani a költői nyelv igényei és lehetőségei szerint. Hogyan tudjuk megmagyarázni azt, hogy korunkban, amikor oly sok kiváló költő van, akik a tudomány és a filozófia világában otthon érzik magukat, a gondolati vers terén csak átlagos és banális közhelyeket tudnak kifejezni verseikben. A világirodalomban nézetem szerint csak egy nagy vers van, ahol a költészet és a filozófia harmonikus viszonyban áll egymással. Valery nagy verse, a *Tengerparti temető* a kivételes példa. Magyarul e versnek két kiváló fordítása is van Kosztolányi Dezső, illetve Somlyó György remeklésében. A magyar költészetben eddig József Attilának sikerült a legjobban ezt a célt megvalósítania. A legkiválóbb példa erre az *Eszmélet* című verse.

Ezek a gondolatok és kérdések kísérték az elmúlt évek folyamán e verssel való küzdelmemet. E vers párhuzamosan készült a *Filozófus barátaim* című verssel, és kezdetben az volt a szándékom, hogy e két verset együtt fogom megjelentetni. De az utolsó pillanatban még nem voltam megelégedve az elkészült hét változattal, ezért el kellett halasztani a vers és a kommentár megjelentetését, még egyévi munka várt rám.

Ez a vers a számomra a legnehezebb feladatot jelentette az utolsó két évtizedben. Most, amikor ezt írom e vers kommentárjaként, attól tartok, talán ez sem lesz elég jó, és akkor ki tudja, meddig kell még javítgatni és aggályoskodni e vers célja és sorsa felett.

E vers tartalmi vázlata és célja egy elképzelt és eszmeileg mégis lehetséges filozófiai lakoma az ember mai helyzetéről. A mese kerete az, hogy Heller Ágnes vendégeként e filozófiai lakomán időrendi sorrendben megszólalnak a filozófusok: Arisztotelész, Spinoza, Kant, Hegel, Lukács György, Ernst Bloch, Hannah Arendt és Viktor Frankl. A beszélgetés végén a vendéglátó Heller Ágnes szólal meg újra, és itt próbálja befejezni a maga gondolatait, amelyeket *Előszó*ként mondott el a lakoma kezdetén.

Heller Ágnes már a bevezetőben a mai ember drámai helyzetét és sorsát világítja meg. Ez a drámai hangnem nemcsak a helyzetről szól és a vendéglátó nézeteiről, hanem a világ mai helyzetének és a kérdések világának a kifejezése is. És épp ezért várja és provokálja a maga nézeteire a választ.

Arisztotelész a boldog közösségi munkát az élet és az erkölcs lényegének nevezi. És csak ebben a környezetben és összefüggésben valósulhat meg a görög harmónia fogalma az igazság, a szépség és a nemesség emberi életvitelében.

Spinoza két fontos tétele képezi nézeteinek itt kifejtett lényegét. Az egyik a *Teológiai-politikai tanulmány* utolsó fejezetének az egyik fontos tétele: „Az állam célja valójában a szabadság.” A másik tétel az etika negyedik részének a hatvanhetedik tétele, amely azt mondja, hogy a szabad ember nem a halálra gondol, bölcsessége nem a halálról, hanem az életről való elmélkedés. E gondolat súlyát még jobban kiemeli az életrajzi tény, hogy amikor Spinoza élete végén ezt írta, akkor már súlyos beteg volt, és tudta azt is, hogy nemsokára meghal.

Kant nézetei időrendben néhány évtizeddel megelőzik Hegelnek a világszemléletről és a történelem filozófiájáról szóló eszméit. De lényegében ezek máris úgy szólnak hozzánk, mintha Hegellel vitatkozva és vele szembeszegülve fejtené ki a maga nézeteit. Kant éppen ezért is áll jóval közelebb a mai ember világához, mint Hegel, aki sokszor kemény és rideg, mint a legfelsőbb bíróság ítéletet kimondó szigorú hangja. Kant a mi számunkra elsősorban a maga történelemfilozófiai és antropológiai nézeteivel képviseli az igazi humanitás világát. Ezek a nézetek Kant életének utolsó két évtizedében a nagy kritikák után szólalnak meg *Az örök béke, A fakultások vitája, A vallás a tiszta ész határai közt, A logika és metafizika* című előadásokban.

Hegel filozófiája fenséges, hatalmas, de egyben rideg is. Kívül áll és felette áll az emberi világ és az emberi sors felett. E filozófiában világtörténelmi és kozmikus távlatokban gondolkodik, örök és számunkra kegyetlen ítéletként hangzó törvényeket fogalmaz meg. Igazsága nem dicséri az embert. Az emberi jelenség itt nemcsak kis porszem a végtelen térségek és folyamatok világában, hanem az így önmagának és másoknak is szármalmas és nyomorult teremtés.

Lukács György nézetei közelebb állnak Kanthoz, mint Hegel filozófiájához. Ez érthető is, hiszen a fiatal Lukács Kant filozófiájával indul a maga útjára. Csak férfikorában és főleg élete végén lesz egyre elszántabb hegelianus. Bloch szerint Lukács az etika zsenije és a kultúra lokálpatriótája. Lukács híres nyilatkozata az 1919-es forradalom éveiből így szól: „A politika csak eszköz, a kultúra a cél.” Ez a híres nyilatkozat azóta is utolérhetetlen cél maradt az akkori és a későbbi, valamint minden jövőendő politikai rendszer és koncepció számára.

Ernst Bloch az utópia szellemének és a remény elvének az írója. Élete végén azt is előrelátta, hogy a remény is csalódhat, a remény is gyászolhat. Az ember hivatását az egyenes tartásban és a konkrét utópiában látta. Nem véletlen, hogy az 1968. évi Marx-tanulmányának a címe *Egyenes tartás és konkrét utópia*.

Hannah Arendt az egzisztencialista filozófia felől közeledik a polgári demokrácia és a humanizmus világa felé. Számára épp ezért is fontos az, hogy az eszményi forradalomnak az amerikai forradalmat tartsa. És ő, aki Heidegger és Jaspers felől közeledett a demokratikus Amerika világába a fasizmus és a háború éveiben, Kant erkölcsi és politikai nézeteiben látta filozófiai eszményét.

Viktor Frankl a háború és a haláltáborok élményéből préselte ki a maga filozófiáját, a szenvedés értelméről, gyógyító és nevelő hatásáról. Ezért is mondhatja ki a maga haláltáboros élményeinek az alapján, hogy aki tudja, miért él, az tudja azt is, hogy hogyan kell élni. Éppen ezért mindig könnyebben elviseli a súlyos csapásokat és a tragikus fordulatokat. Frankl a pszichoanalitikus orvos, Freud egyik utolsó európai tanítványa, ezért termékeny dialógust kezdett és kezdeményezett a filozófia és az orvostudomány között. Ezen a ponton ő volt az egzisztencialista filozófia legértékesebb kérdezője és vitatója. Talán ő valósította meg a legjobban azt a pozitív egzisztencializmust, amelyet Nicola Abbagnano olasz egzisztencialista filozófus vázolt fel egyik híres esszéjében még 1948-ban.

Heller Ágnes búcsúzó és összefoglaló vallomásában visszatér a kiindulópontra. A tragikus korszak hozta létre a tragikus létet és életérzést. De e vallomása a kemény és tragikus igazságok kimondásával kezdi meg a maga kijózanító és gyógyító hatását.

Heller Ágnes nyilatkozatát jól megvilágítja Bloch figyelmeztetése a fasizmus idejéből: „A káosztól való félelmet nem oszthatjuk fel a felületesség pátozásával” (*Korunk öröksége*).

Ezért is mondhatom el végül azt, hogy ez a versciklus folytatása és kiegészítése a *Filozófus barátaim* című versciklusnak, amely a *Híd*ban jelent meg 1997 decemberében.

E vers megírásával és közreadásával tehát elkészült az eddig utolsónak tervezett verseskötetem, a *Maga a lét*, amely az 1986 és 1997 között írott verseimet foglalja magába. És ez is, mint az előző három kötetem, a barátaim számára készült 8–10 példányban. És ez talán sok is a mi körülményeink között.

Szabadka, 1997 decemberében

